
ДИТЯЧІ ЯСЛА-ПРИТУЛКИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ ПРИВАТНО-ГРОМАДСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Силка Оксана Захирівна

кандидат історичних наук, доцент, Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна

*ДЕТСКИЕ ЯСЛИ-ПРИЮТЫ КАК РЕЗУЛЬТАТ ЧАСТНО-ОБЩЕСТВЕННОЙ ИНИЦИАТИВЫ В УКРАИНСКОМ СЕЛЕ
В НАЧАЛЕ ХХ ВЕКА.*

*Сылка Оксана Захаровна, кандидат исторических наук, доцент, Национальный университет пищевых технологий
г. Киев, Украина*

АНОТАЦІЯ

В статье рассматривается одна из форм коллективных усилий украинского крестьянства, земских властей, уставных организаций и активных общественных деятелей, как сельские летние ясли-приюты для детей дошкольного возраста. Автор датирует их возникновение на территории Украины в начале XX в., фиксирует их распространение во всех губерниях, отмечает успехи и отдельные проблемные стороны в деятельности новых сельских образований. Ясли-приюты рассматриваются как проявление общественной деятельности в условиях формирования гражданского общества.

Ключевые слова: сельские ясли-приюты, общественная инициатива, гражданское общество, земство, крестьянство.

CRECHE-SHELTERS AS A RESULT OF THE PRIVATE-PUBLIC INITIATIVE IN THE UKRAINIAN VILLAGE IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY

Oksana Sylka, Candidate of historical sciences, associate professor, National University of Food Technologies (Kyiv, Ukraine)

ANNOTATION

The article deals with rural summer creche-shelters for children of the preschool age as one of the forms of the collective efforts of the Ukrainian peasantry, Zemsky authorities, statutory organizations and active public figures. The author dates their appearance on the territory of Ukraine in the early twentieth century, notes their spreading in all provinces, observes the success and individual problems of the new rural formation activities. Creche-shelters are seen as the manifestation of the social activity under the formation of civil society.

Keywords: rural creche-shelters, public initiative, civil society, district council (Zemstvo), peasantry.

Перші тимчасові або літні сільські ясла-притулки в Російській імперії були організовані у 70-х рр. XIX ст. на приватні кошти колишніх поміщиків. Зокрема, у 1876 р., у с. Большом Пронського повіту Рязанської губернії ясла були відкриті з ініціативи місцевої землевласниці Н. Ф. Ржавської і до 1901 р. існували на її особисті кошти. Російська дослідниця Т. Фруменкова зазначає, що за 10 років до цього, а саме у 1867 р. з ініціативи благодійного товариства Петербурзького виховного будинку були засновані літні сільські ясла для догляду за грудними та малолітніми дітьми, матері яких працювали у полі [11, с. 72]. З 80-х рр. ініціатива перейшла до земств. У цей період разом із фіксацією позитивних результатів, є відомості і про невдалі спроби організації ясел Шадринським земством Пермської губернії; у 1892 р. безрезультатно піднімалося питання на обговорення Пензенським земством; нарешті у 1896 р. у Пермській губернії були відкриті 3, а у 1897 р. – 11 ясел; у 1896-1897 рр. підтверджено організацію ясел у Полтавській та Воронежській губерніях.

Варто відзначити, що певна форма громадської допомоги у період літніх жнив в сільській місцевості існувала здавна. Про це відзначали наприкінці XIX ст. вже нові організатори ясел-притулків: «Помилково було б думати, що ясла у селі явище не знане. У малих розмірах ясла у селах існують уже давно, існують вони і сьогодні, паралельно зі справжніми яслами. У кожній місцевості є бабуся, яка бере під нагляд дітей 4–6 років. Матері їй приносять молоко та хліб, щоб було чим годувати дітей» [1, с. 11].

Необхідність обговорення питання на рівні земських зборів про організацію літніх ясел-притулків у сільській місцевості, і, як результат, отримання фінансової підтримки з боку окремих з них, була викликана декількома причинами:

- по перше, збереження життя дітей, покращення їхнього фізичного та духовного виховання, оскільки протягом тривалого часу у літній період вони були позбавлені догляду з боку батьків. Так, станом на кінець XIX ст. у Пермській губернії був зафіксований найбільший показник дитячої смертності – на 1000 народжених до 1 року помирало 438 дітей; у Золотоніському повіті Полтавської губернії смертність становила 50 %, зокрема «найбільша смертність припадала на липень та серпень, місяці кишкових розладів та залишення дітей на волю долі, внаслідок проведення польових робіт» [9, с. 89.];
- по-друге, забезпечення протипожежної ситуації з боку земств, а саме – улаштування ясел з метою зменшення кількості пожеж, спричинених дитячим недоглядом;

- по-третє, покращення ситуації з літньою безпритульністю, зокрема частковою компенсацією відсутності належного догляду з боку батьків за дітьми у час активного збору врожаю зернових;
- по-четверте, інформування селянок про санітарно-гігієнічні онови догляду за дітьми, тощо.
- Загальні завдання щодо розгортання мережі дитячих ясел-притулків полягали у наступному:
- збільшення кількісних та якісних показників виробництва праці дорослого сільського населення;
- покращення рівня загального благоустрою населення через відсутність затрат, які попередньо спрямовувались на заходи, пов'язані зі смертністю дітей та збитками від пожеж;
- покращення рівня загального санітарного рівня населення через організацію профілактичних заходів, які були спрямовані на боротьбу з інфекційними хворобами;
- популяризація серед сільського населення сучасного виховання та догляду за дітьми дошкільного віку.

Серед українських земств піонером у справі організації літніх сільських ясел-притулків стало зазначене вище Полтавське земство. Вперше це питання на обговорення Полтавських губернських земських зборів було підняте у 1896 р., а у 1897 р. за їхньої фінансової підтримки у сумі 1000 крб. відкриття 3 ясел-притулків: у с. Піски Лубенського повіту, у містечку Уствиця Миргородського повіту та у с. Деньги Золотоніського повіту. Зазначимо, що перший успішний досвід щодо прихистку дітей забезпечив перебування останніх 1774 днів та 333 ночей [10, с. 50]. Із асигнованої Полтавськими губернськими земськими зборами суми було освоєно 263 крб. 50 коп. У наступному 1898 р. сума була збільшена до 7000 крб. [5, с. 53].

Щодо визначення способів та форм організації сільських ясел-притулків, губернське земство надало повну свободу дій їхнім ініціаторам. На ці кошти було організовано 56 притулків у 12 повітах Полтавської губернії. Зокрема, у Гадяцькому – 3, Золотоніському – 16, Кобеляцькому – 3, Кременчуцькому – 1, Лубенському – 10, Миргородському – 2, Полтавському – 6, Прилуцькому – 2, Переяславському – 4, Пирятинському – 6, Хорольському – 1 [10, с. 50–51]. Закцентуємо увагу на тому факті, що навіть за наявності коштів (на організацію 56 ясел було витрачено близько 3600 крб.) та дозволів на орендування земських приміщень, у трьох повітах – Зеньківському, Костянтиноградському та Роменському, не знайшлося жодної приватної особи чи громадського об'єднання, які б узялися за право організації літнього прихистку дітей.

Варто відзначити ще одну особливість досліджуваного процесу: окремі земства не вели статистики і не володіли інформацією стосовно функціонування літніх ясел на їхній території. Так, у Гадяцькому повіті, відповідно до офіційних матеріалів, перші літні притулки організувалися лише у 1915 р. За висновками земства, такий досвід «спричинив благі результати» [4, с. 822–823]. Зазначений факт входить у суперечність з вище наведеними даними.

У 1899 р. питання про допомогу селянам у догляді за дітьми під час жнив поставили на обговорення і Чернігівські губернські збори. З цієї метою губернська земська управа звернулася до повітових правників з питанням про визначення сіл, на території яких необхідно було б організувати ясла, на кого можливо було б покласти реалізацію проектів та яких видатків буде потребувати вирішення цього питання. Позитивний відгук на ці ініціювання в окремих повітах, наприклад у Ніжинському, продовжувався й у 1916 р. [12, с. 9.]. Зафіксовано, що у 1905 р. Глухівські повітові збори на облаштування ясел виділили 6 крб. 50 коп., а у 1913 р. Городнянське повітове земство підіймало питання про «повсюдну» організацію у повіті дитячих ясел-притулків. Але, зважаючи на той факт, що «питання про методи та засоби здійснення такого задуму не могло бути у достатній мірі розробленими, воно залишилося без обговорення [6, с. 588].

З 1900 р. до справи організації літніх ясел-притулків долучилося Харківське земство, асигнувавши 4400 крб. зі страхового капіталу для стимулювання тих повітових управ, які приймуть рішення про відкриття ясел [5, с. 7]. За даними О. Гужви та О. Кравченко, влітку 1900 р. 12 ясел-притулків відкрилися у шести з дванадцяти повітів: Богодухівському – 1, Зміївському – 2, Ізюмському – 2, Куп'янському – 3, Лебединському – 3 та Старобільському – 1 [3, с. 9].

Катеринославське земство з 1900 р. призначило щорічне фінансування на сільські ясла-притулки із сум страхового капіталу у розмірі 4000 крб., із розрахунку по 500 крб. на повіт. У 1900 р. розпочали свою роботу 14 ясел: у Верхньодніпровському повіті – 6, в Олександрійському, Бахмуцькому, Катеринославському та Новомосковському – по 2 [10, с. 43]. У наступні роки кількість дитячих установ за підрахунками Е. Баздиревої помітно збільшилась: у 1901 р. – 26, у 1902 р. – 56, у 1903 р. – 46, у 1904 р. – 49 [2, с. 11].

Опрацювання джерельного та історіографічного матеріалів дозволило виявити наступні категорії громадян та громадських об'єднань, які долучилися до справи соціального захисту сільських дітей: найбільш чисельну групу представляють приватні особи – колишні землевласники, лікарі, учені, вчителі та їхні дружини; далі – місцеві сільські церковні братства; і вже потім – громадські сільськогосподарські товариства та кооперативні об'єднання.

Так, у 1904 р., родина П. В. Кочубея (повітовий предводитель дворянства, голова правління Глухівського благодійного товариства, ініціатор заснування добровільної Дубовичівської пожежної дружини), за підтримки місцевого священика о. М. Гусаковського, забезпечила функціонування літніх ясел у містечку Дубовичах, а вчитель П. Прохорова займалася дітьми у с. Чуйковці Глухівського повіту Полтавської губернії. При цьому у кошторисі Глухівської земської управи зафіксована цифра у 6 крб. 50 коп., які значаться як на початок 1905 фінансового року,

так і на його завершення [7, с. 160]. Відомо, що у с. Павлівка Маріупольського повіту Катеринославської губернії принаймні у період 1904–1906 рр. функціонували ясла на приватні кошти місцевого землевласника А. М. Трегубова [10, с. 16].

Зміст офіційних звітних матеріалів про роботу сільських літніх ясел-притулків у сільській місцевості на початку ХХ ст. свідчить лише про позитивні результати набутого досвіду – на земські кошти винаймалося приміщення, запрошувався завідувач, прислуга, купувалися книги та іграшки. Будівля, яка пропонувалася для ясел, обов'язково мала складатися з дитячої ігрової-спальної та кухні для приготування гарячої їжі. Завідувач зобов'язувався не лише слідкувати за дітьми, але й навчати їх основам грамоти, усному мовленню, молитвам та іграм. Прислуга, окрім готування їжі, теж брала участь у догляді за дітьми. Літні ясла, як правило, відкривали на 1–2 місяці. Батьки вранці залишали своїх дітей, а ввечері забирали їх додому. У тих випадках, коли батьки ночували у полі, діти теж на ніч залишалися у притулку. У ясла приймалися діти дошкільного віку, але не молодші ніж 2 роки.

Беззаперечно, головний здобуток у функціонування сільських літніх ясел-притулків полягав у майже повному обезпеченні дітей від фізичного каліцтва, зменшенні динаміки захворюваності та покращенні їхнього фізичного стану.

А от завдання стимулювати зародження громадської ініціативи в селянському середовищі щодо організації такого типу ясел довго залишалося лише завданням. «Необхідно, щоб самі селяни почали організовувати свої ясла-притулки, – писав у 1902 р. проф. С. Павлов, – без цього більша частина сіл, не дивлячись на усі зусилля земств та приватних благодійників, залишаться без ясел» [8, с. 20]. Інший земський лікар Д. Жбанков теж пов'язував періодичне зменшення зацікавленості в організації літнього дитячого прихистку «відсутністю осіб, які б уміло та енергійно взяли би за справу влаштування ясел» [5, с. 53].

У селянському середовищі спостерігалась інертність щодо організації власними силами (на рівні ініціювання та організації діяльності) сезонних дитячих ясел-притулків. Фінансове стимулювання до відкриття таких установ з боку земств у кожному селі не завжди було ефективним через об'єктивні причини – сільське населення, в силу своєї психології та відсутності попереднього позитивного досвіду спочатку не сприймало сам факт організації ясел-притулків як щось корисне. Згодом, відчувши певні результати функціонування ясел, ставлення до них змінилося.

Показники у ініціюванні, організації та діяльності сільських літніх дитячих притулків, на нашу думку, залежали від двох причин: масштабів інформаційно-пропагандистської роботи та економічного рівня життя сільського населення, а фактично його бідності. І хоча сучасні українські дослідники достатньо позитивно оцінюють прояви приватно-громадського ініціювання щодо організації ясел, а також динаміку їхнього виникнення й поширення в українських губерніях, у тому числі і на сільському рівні, порівняльний аналіз основних показників між територіально та чисельно «однаковими» іншими губерніями Російської імперії свідчить не на користь українського регіону. Співставлення іншого фактору, а саме співвідношення кількості сіл до кількості ясел-притулків, засвідчує

мінімальний показник територіального охоплення і, відповідно, дає привід для оцінки ступеня розуміння українськими селянами необхідності організації громадського соціального захисту їхніх дітей.

Література

1. Арнольди А. К. Ясли. Опыт практического руководства к устройству детских яслей. – СПб., 1902. – 116 с.
2. Баздирева Е. М. Роль приватної ініціативи жіноцтва у справі суспільного виховання дітей (за матеріалами Катеринославської губернії початку ХХ ст.) // Грані. – 2010. – № 4. – С. 9–13.
3. Гужва О., Кравченко О. Ясла-притулки як форма опіки над дітьми в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) // Волинські історичні записки. – Луцьк, 2010. – С. 6–12.
4. Д. Деревенские ясли // Газета Гадячского земства. – 1916. - № 52. – С. 822–823.
5. Жбанков Д. Н. О деятельности санитарных бюро и общественно-санитарных учреждений в земской России. – М., 1910. – 71 с.
6. Журналы Городнянского уездного земского собрания чрезвычайного созыва 27–28 февраля и 49-й очередной сессии 1913 г. – Городня, 1914. – 775 с.
7. Отчет Глуховской уездной земской управы за 1905 год. – Глухов, 1906. – 163 с.
8. Павлов С. Ясли-приюты / С. Павлов. – СПб., 1902. – 80 с.
9. Приложение к Отчету Золотоношской уездной земской управы за 1896 г. – Золотоноша, 1897. – 255 с.
10. Русаневич А. Пособие для устройства в деревнях детских летних яслей-приютов; значение их для народа и подробное описание игр и полезных занятий в приютах. – М., 1906. – 64 с.
11. Фруменкова Т. Г. Детские сады и ясли в русской пореформенной деревне (сельские приюты и ясли Петербургского воспитательного дома во второй половине ХІХ – начала ХХ века) // Вестник Герценовского университета. – 2008. – № 5. – С. 70–74.
12. Ясли-приюты в Козелецком уезде в 1916 г. // Нежинец. – 1917. - № 7. – С. 9–11.